

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

УДК 341
DOI <https://doi.org/10.32782/ILA.2024.31.02>

УЛИГАНЕЦЬ В. Є.,
апірантка відділу міжнародного права та права Європейського союзу
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАРОДІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ АФРИКАНСЬКОЇ КОМІСІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА НАРОДІВ

Анотація. Стаття присвячена Африканській комісії з прав людини та народів і розкриває історичний контекст розвитку правових механізмів захисту прав людини та народів на африканському континенті. В статті досліджується вплив Африканської (Банжувльської) хартії з прав людини та народів, яка була ухвалена Асамблеєю глав держав та урядів Організації Африканської Єдності, та набула чинності 26 жовтня 1986 року, на формування та утвердження поваги до прав людини та народів у Африці. Хартія є унікальним документом, оскільки вперше в історії регіональних правових систем захищає не тільки права людини, але й права народів.

В статті детально розглянуто структуру і мандат Банжувльської комісії з прав людини та народів, яка була створена в 1987 році. Ця Комісія була покликана заохочувати і захищати права людини та народів на континенті. Основна увага приділяється процедурам і діяльності Комісії, зокрема методам розслідування порушень, процесу і взаємодії з державами-учасницями. Також в статті розглядаються виклики, з якими зіткнулася Африканська комісія, включаючи питання про її ефективність і реалізацію її рекомендацій.

Водночас, в статті розглянуто процедуру та її проблемні аспекти, зокрема питання виборів членів Комісії, їх мандат, особливості прийняття рішень та в контексті цього наведені приклади справ, коли Африканська комісія демонструвала неоднозначність тлумачення положень Банжувльської хартії, що є свідченням потреби у подальшій роботі над розвитком та удосконаленням механізмів та процедур Комісії, а також її інституційному посиленні.

Приділена значна увага положенням Африканської хартії з прав людини та народів обумовлена регіональною і глобальною важливістю Хартії для правових систем, їх розвитку та удосконаленню. Попри певні недоліки, Комісія сприяла підвищенню обізнаності щодо прав людини та захисту людей та народів у регіоні від свавілля зі сторони влади, а також сприяє врегулюванню міжнародних спорів між державами африканського континенту.

Запропоновані шляхи покращення роботи Банжувської комісії, зокрема через зміцнення її мандату та розширення повноважень у вирішенні спорів.

Стаття сприяє розумінню розвитку правового механізму захисту прав людини та народів в Африці та пропонується реальні шляхи вдосконалення та розвитку Африканської комісії з прав людини та народів.

Ключові слова: права людини, права народу, Африканська комісія з прав людини та народів, Африканська хартія з прав людини та народів, міжнародний спір, порушення прав людини, міжнародний договір, регіональне міжнародне право, міжнародні організації, Африканський Союз.

Постановка проблеми. Африканська комісія з прав людини і народів була створена як інституціональний механізм для сприяння і захисту прав людини та народів в Африці, проте її діяльність зіткнулася з суттєвими перешкодами, що роблять її діяльність недостатньо ефективною, а можливості неспіврозмірними тим викликам, які стоять перед африканським континентом.

Попри постійну роботу над вдосконаленням роботи Банжувської комісії, все ж залишається актуальним пошук кращих рішень з принципів підбору та правового регулювання обрання комісарів; необов'язковість рішень Комісії робить її недостатньо ефективною у відновленні прав заявників; робота Комісії сесійно, а не на постійній основі, теж не сприяє збільшенню кількісних показників по вирішенню справ тощо. Водночас, африканська регіональна система захисту прав людини та народів є унікальною та має надбання, які можуть слугувати прикладом для інших регіональних систем захисту прав людини.

Стан дослідження. В українській науці міжнародного права питання африканської регіональної системи захисту прав людини та народів знайшла відображення тільки в енциклопедичній статті В.Н. Денисова. Різні аспекти Африканської хартії з прав людини та народів, а також Африканської комісії з прав людини та народів викликають значний інтерес у іноземних вчених, зокрема, таких як: Г. М. Вачира, Р.В. Іно, Р. Мюррея, Г. Дж. Налді, Ф.М. Ндагінди, С.А. Одинкалу, О.С. Окафора, Б.О. Окера, Д.Л. Шелтона, І. Г. Шівджі та інших. Незважаючи на великий науковий інтерес до африканської системи захисту прав та народів, багато питань залишають актуальними, а практика Комісії з розгляду справ та зміна Регламенту та інструкцій обумовлює потребу в нових дослідженнях.

Мета цієї статті полягає в інституційному аналізі та функціонуванні Африканської комісії в заохоченні та захисті прав людини та народів. Особлива увага приділяється інституційним проблемам Комісії, вирішення яких сприяло б зростанню її ефективності та покращенню її ролі в захисті та заохоченні прав людини та народів в Африці.

Виклад основного матеріалу. Важливою та визначною подією в утвердженні поваги до прав людини та народів, а також бажанні захищати ці права, стало ухвалення Асамблеєю глав держав та урядів Організації Африканської Єдності Африканської (Банжувської) хартії з прав

людини та народів (далі – Хартія, АХПЛН), яка набула чинності 26 жовтня 1986 р. [1, с. 1–2].

Завдяки Африканській хартії виник регіональний механізм заохочення та захисту прав людини та народів на континенті Африка, який є багато в чому унікальним. Характерною особливістю Хартії стало закріплення і захист не тільки прав людини, а і прав народів. Професор І. Шівджі зазначає, що позиції африканської етнофілософії щодо комунітарного характеру традиційного африканського суспільства стала наріжним каменем філософії Африканської хартії прав людини і народів, яка визначає певні права, як права людей [2, с. 24].

Відповідно до статті 30 Розділу I Частини II Банжувльської хартії, з метою сприяння дотриманню прав людини і народів та забезпечення їх захисту в Африці, передбачалося створення Африканської комісії з прав людини і народів [3, с. 9] (квазісудова установа) [4, с. 143].

Африканська комісія була створена через рік після набрання чинності Африканською хартією, тобто у 1987 р. [5, с. 168]. Штаб-квартиру АКПЛН було розташовано в м. Банжул (Гамбія) [6, с. 108], що, на думку професора Р. Мюррея, не сприяло інтеграції її роботи з іншими органами ОАЄ в Аддис-Абебі, і з роками це тільки посилювало ізоляцію Комісії як теоретично, так і на практиці від роботи інших органів ОАЄ [4, с. 22].

Юрисдикція Африканської комісії, відповідно до ст. 45 Банжувльської хартії, охоплювала такі питання:

1. Заохочення прав людини та прав народів:

– збирати документи, проводити дослідження африканських проблем у сфері прав людини та народів, організувати семінари, симпозиуми та конференції, поширювати інформацію, заохочувати до дотримання прав людини та народів національні та місцеві інституції, а також висловлювати свої погляди або давати рекомендації урядам держав-членів;

– формулювати та встановлювати принципи та правила, спрямовані на вирішення правових проблем, що стосуються прав людини та народів, а також основних свобод, на яких уряди африканських країн можуть базувати своє законодавство;

– співпрацювати з іншими африканськими та міжнародними установами, які займаються просуванням і захистом прав людини та народів [3, с. 17–18].

2. Забезпечення захисту прав людини і народів на умовах визначених Хартією [3, с. 18]. Зокрема Хартія охоплює дві основні категорії прав:

1) права особи – ті права та свободи, якими людина користується як особа, а не тому, що вона належить до певної спільноти, соціальної групи чи будь-якої іншої асоціації [7, с. 3]. Ці індивідуальні права поділяються на громадянські та політичні права з одного боку та економічні, соціо-культурні права з іншого, а саме:

– громадянські та політичні права: право не піддаватися дискримінації (стаття 2); рівність перед законом (стаття 3); право на гідність і свободу

від експлуатації, рабства та работоргівлі; свобода від тортур, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, покарання та приниження (стаття 5); право на особисту свободу та особисту недоторканність (стаття 6); право на справедливий суд (стаття 7); свобода совісті, віросповідання та релігії (стаття 8); право на отримання інформації та свободу вираження поглядів (стаття 9); свобода асоціацій (стаття 10); свобода зібрань (стаття 11); свобода пересування, включаючи право залишати та в'їжджати у свою країну та право шукати та отримувати притулок у разі переслідування (стаття 12); право брати участь в управлінні своєю країною та право рівного доступу до державної служби (стаття 13) [3, с. 3–5; 7, с. 3–4].

– економічні, соціальні та культурні права: право власності (стаття 14); право працювати в справедливих і задовільних умовах і отримувати гідну винагороду за працю (стаття 15); право на фізичне та психічне здоров'я (стаття 16); право на освіту та свободу брати участь у культурній діяльності у своїй громаді (стаття 17); право сім'ї на захист і допомогу з боку держави, право на спеціальні заходи захисту для престарілих та інвалідів і свободу від дискримінації жінок і дітей (стаття 18) [3, с. 5–6; 7, с. 4].

2) права народів. Хоча терміни «права народу» не були визначені в Хартії, ці права, як правило, стосуються прав спільноти (незалежно від того, чи вона є етнічною чи національною) визначати, як їм слід керувати, як мають розвиватися їх економіка та культура; вони включають інші права, такі як право на національний і міжнародний мир і безпеку, право на чисте та задовільне довкілля (цю категорію прав також називають груповими або солідарними правами) [7, с. 4–5].

3. Тлумачення всіх положень Статуту на прохання держави-учасниці, органів ОАЄ (зараз Африканського Союзу) або африканських організацій, визнаних ОАЄ [3, с. 18] (зараз АС).

4. Виконання будь-яких інших завдань, які можуть бути доручені Комісії Асамблеєю глав держав та урядів [3, с. 12].

Виходячи з останнього положення, можна стверджувати, що універсальність мандату Африканської комісії і фактично відведення ролі останній як інституту по заповненню інституційних і нормативних прогалів в межах ОАЄ.

Банжувльська комісія складається з одинадцяти членів, що, відповідно до статей 30 та 31, обираються з числа африканських діячів з найкращою репутацією, відомих своєю високою моральністю, чесністю, неупередженістю та компетентністю в питаннях прав людини та народів; особлива перевага надавалася особам, які мають юридичний досвід; громадянство будь-якої держави-учасниці (але не більше ніж один представник з однієї і тієї ж держави) [3, с. 10].

Абсолютно виправданою є вимога щодо обмеження кількості представників з однієї держави. Це доречно з огляду на потребу в представництві різних правових систем, різних релігійних приналежностей та представництві різних регіонів Африки. На нашу думку, краще було б

сформулювати це положення таким чином, щоб залишити частину щодо представництва в тому вигляді, в якому вона є, але додати, що обрання комісарів буде спрямоване на представництво континентальної, загальної та мусульманської правових систем, а також представництво різних регіонів Африки. Вочевидь, на практиці такий механізм обрання комісарів був би дещо складнішим, але, вважаємо за доцільніше, при обранні комісарів зважати на це і сприяти різноманітності і широкому представництву.

Схожа ідея розглядалася на регіональному семінарі, який був ініційований ООН і організований ліберійським урядом. Семінар проходив з 10 по 21 вересня 1979 р. в Монровії (Ліберія). На ньому було розглянуто питання про створення Африканської комісії з прав людини. Фактично його можна розглядати як кульмінацію зусиль, спрямованих на створення Організацією Об'єднаних Націй органу по захисту прав людини в Африці [6, с. 89; 8, с. 77]. На цей семінар секретар Відділу ООН з прав людини підготував проект призначений в якості основного для обговорення пропозиції щодо заснування регіонального інституту з прав людини [8, с. 77]. Переважно в проекті Монровія була зосереджена увага на механізмах захисту прав людини, а не розробці рамок прав по суті [8, с. 77], тобто документ був процесуальним, а не матеріальним чи змішаним. В одній із статей йшлося про те, що при обранні комісарів увага має бути приділена справедливому географічному розподілу членства таким чином, щоб були представлені різні правові системи, що є в Африці [6, с. 107].

Що стосується надання переваги особам, які мають юридичний досвід, то, на нашу думку, взагалі не доречним було і є розглядати на ці посади кандидатури професійний досвід яких не був пов'язаний з юридичною діяльністю, адже до повноважень комісарів, окрім іншого, входить розгляд справ та тлумачення положень Банжувльської хартії, а це вимагає володіння юридичними знаннями.

Звертаючись до Комісії, як до спеціально уповноваженого органу за тлумаченням певної норми чи вивчення справи та надання їй правової оцінки тощо, презюмується, що таку роботу здійснюватимуть кваліфіковані фахівці-юристи, відповідно, із спеціальними знаннями в цій сфері. Тільки в такому випадку дана роль АКПЛН матиме, на нашу думку, сенс. Водночас, це б мінімізувало кількість справ, де Комісія продемонструвала непослідовність, відсутність єдності практики та винесення рішень, які підривають довіру до Африканської комісії. Принагідно відзначимо, що існує значна кількість статей та монографій, в яких розглядається практика Комісії і її рішення піддаються критиці, саме у зв'язку з вищезгаданими причинами.

Зокрема, в статті Ф. Ндагінди «Права народів, права корінних народів і неоднозначність тлумачення рішень Африканської комісії з прав людини і народів» у порівняльному аспекті проаналізовано рішення у справах Ендоріс та Південного Камеруну. Професор Ндагінда демонструє на цих двох рішеннях, які були прийняті в 2009 році, що при контекстному застосуванні

положень Африканської хартії про права людей до певних справ, існують розбіжності в правовій аргументації [9, с. 30]. Автор вказує, що у справі Ендроїс¹ Комісія зробила позитивний висновок щодо порушень їхніх колективних прав як корінного народу, однак винесла протилежне рішення у справі Південного Камеруну², де зробила негативний висновок щодо аргументів заявників про їх примусове виселення, використовуючи майже ті самі положення про колективні права Африканської хартії [9, с. 30].

Повертаючись до процедури обрання комісарів, варто відзначити, що, відповідно до статей 31-34 АХПЛН, Генеральний секретар пропонує державам-учасницям Хартії принаймні за чотири місяці до виборів висунути кандидатів, за результатами чого Генсек готує список кандидатів у алфавітному порядку та направляє його главам держав і урядів щонайменше за місяць до виборів [3, с. 15]. Кожна держава-учасниця може висувати не більше двох кандидатів [3, с. 15]. Такий кандидат повинен мати громадянство однієї з держав-учасниць цієї Хартії, а якщо держава висуває двох кандидатів, один із них не може бути громадянином держави, яка його висуває [3, с. 15].

Посада члена Комісії є несумісною з будь-якою діяльністю, яка може порушити незалежність чи неупередженість такого члена, зокрема правилом 8 Регламенту Африканської комісії з прав людини та народів визначено, що не може бути комісаром член уряду, прем'єр-міністр, віце-спікер, державний секретар, дипломатичний представник, міністр, заступник міністра, або один із його чи її підлеглих, або юридичний радник іноземного відомства, який займає будь-яку іншу політичну посаду або бере участь у будь-якій діяльності такого характеру, яка ставить під загрозу його чи її незалежність та неупередженість [11, с. 15].

¹ Справа про виселення (уряд Кенії представляє як переселення) близько 400 сімей Ендроїс (народ Кенії) із території навколо озера Богорія (колишнє озеро Ханнінгтон), після того, як у 1973 році цій території було надано статус національного парку. Під час переговорів щодо процесу переселення влада Кенії пообіцяла переселеним сім'ям родючі землі, компенсацію та частку доходів і робочих місць в національному парку. Служба охорони дикої природи Кенії – орган, який безпосередньо відповідає за переселення, також пообіцяла 3150 кенійських шилінгів (близько 30 британських фунтів на той час) на сім'ю за переселення, але лише 170 нібито отримали гроші [9, с. 31].

² Передумови даного конфлікту сягають Першої світової війни, коли в результаті програшу Німеччини статтею 119 Вестфальського договору переможена Німеччина повинна була зректись усіх прав та титулів на її заморські володіння, включно з Камерунським протекторатом [9, с. 44]. Територія була поділена між французьким і британським мандатом Ліги Націй. Французький мандат – Камерун, а британський мандат складався з двох несуміжних територій, зокрема Північного і Південного Камеруну [9, с. 45–46]. З припиненням існування в 1946 р. Ліги Націй, кондомініум було ліквідовано і вся територія стала Підопічною територією ООН [9, с. 46]. Згодом, в 1961 р. ООН організувала в Південному Камеруні референдум, де стояло питання про союз або з Нігерією або з Камеруном [9, с. 47]. Врешті-решт, народ Південного Камеруну більшістю обрав об'єднання з Камеруном. Возз'єднання англомовного Південного Камеруну з франкомовною Республікою Камерун призвело до швидкого розколу та звинувачення Південного Камеруну Республіки Камерун в порушенні умов возз'єднання, а також розвитку руху в Південному Камеруні за самовизначення їх народу і незалежність [9, с. 44–49].

Кондомініум (від лат. *con* – разом, спільно, *dominium* – володіння) – спільне володіння 2 або кількох держав певною територією, на яку поширюється їхній суверенітет. Встановлення кондомініуму, як правило, є компромісним кроком для задоволення домагань кількох держав на право володіння певною територією [10, с. 720–721].

Члени Комісії обираються таємним голосуванням Асамблеєю глав держав та урядів зі списку осіб-кандидатів, який був підготовлений Генеральним секретарем [3, с. 15]. Як уже згадувалося раніше, до складу Комісії не може входити більше ніж один громадянин однієї і тієї ж держави.

З одинадцяти членів Африканської комісії обирається голова і заступник голови, строком на два роки з правом переобрання (частина друга статті 42) [3, с. 11, 14]. Водночас, визначалося, що Комісія має мати свої правила і процедури та, що кворум є за умови присутності 7 комісарів [3, с. 11].

Відповідно до статті 41 Хартії, Генеральний секретар ОАЄ (а зараз АС) призначає секретаря Комісії, а також забезпечується персонал і послуги, необхідні для ефективного виконання обов'язків Комісії [3, с. 11]. Генсек наділявся правом бути присутнім на засіданнях Комісії, однак без права голосу та можливості брати участь в обговоренні, але голова Комісії може запросити його до слова (ст. 42) [3, с. 12].

Відповідно до частини другої статті 64 Бажульської хартії, Генеральний секретар ОАЄ скликає перше засідання Комісії в штаб-квартирі Організації протягом трьох місяців після створення Комісії, а в подальшому Комісія скликається її головою в разі потреби, але не рідше одного разу на рік [3, с. 17].

Регламентом Африканської комісії з прав людини і народів, затвердженого Африканською комісією на 27-й позачерговій сесії, що проходила в м. Банжул (Гамбія) з 19 лютого по 4 березня 2020 року, що Комісія проводить чергові та позачергові сесії (правило 27) [11, с. 15]. На рік повинно відбутися чотири чергові сесії, місце та тривалість яких визначає самою Комісією [11, с. 15]. Позачергові сесії скликаються на вимогу більшості членів Комісії або на прохання Голови Африканського Союзу (кількість таких засідань не обмежена) [11, с. 15].

На нашу думку, було б більш доречно, якщо б Комісія працювала на постійній основі, а не сесійно. Це б дозволило розглянути значно більшу кількість справ та, відповідно, посилити систему заохочення та захисту прав людини та народів на континенті та утверджувати цінності верховенства права.

Процедура звернення до Банжульської комісії, залежності від суб'єкта звернення:

1. Держави-учасниці Африканської хартії з прав людини та народів (ст. 46-49):

– якщо держава-учасниця цієї Хартії має вагомні підстави вважати, що інша держава-учасниця цієї Хартії порушила положення Хартії, вона може шляхом письмового повідомлення привернути увагу цієї держави до відповідного питання (це повідомлення також надсилається Генеральному секретарю ОАЄ (зараз АС) та Голові Комісії);

– протягом трьох місяців після отримання повідомлення держава, якій воно адресоване, надає державі, що запитує, письмове пояснення або

заяву, що прояснює відповідне питання (держава-«відповідач» повинно включати якомога більше відповідної інформації, що стосується законів і правових процедур, які застосовуються і можуть бути застосовані, а також вже наданого відшкодування або доступного способу дій (стаття 47);

– якщо протягом трьох місяців з дати отримання оригіналу повідомлення державою, якій воно адресоване, питання не буде вирішене до задоволення обох заінтересованих держав шляхом двосторонніх переговорів або за допомогою будь-якої іншої мирної процедури, будь-яка з держав має право передати це питання на розгляд Комісії через Голову і повідомити про це інші заінтересовані держави (стаття 48);

– однак, незважаючи на положення статті 47, яке було наведено вище, якщо держава-учасниця цієї Хартії вважає, що інша держава-учасниця порушила положення Хартії, вона може передати це питання безпосередньо до Комісії, направивши повідомлення Голові, Генеральному секретарю Організації африканської єдності (зараз АС) та відповідній державі (ст. 49) [3, с. 13].

Інструменти Банжувльської комісії:

1) вдаватися до будь-якого методу розслідування, зокрема: заслуховувати Генерального секретаря Організації африканської єдності (зараз АС) або будь-яку іншу особу, здатну надати їй інформацію (стаття 46);

2) попросити відповідні держави надати їй всю необхідну інформацію, а зацікавлені держави можуть бути присутні в Комісії при розгляді справи і подавати письмові або усні заяви (стаття 51) [3, с. 13–14].

Механізми вирішення спорів Комісією:

1) розпочинає розглядати справу, подану до неї лише після того, як переконується, що всі місцеві засоби правового захисту, якщо такі існують, були вичерпані, за винятком випадків, коли для Комісії очевидно, що процедура досягнення цих засобів правового захисту буде надмірно тривалою (ст. 50);

2) після отримання від зацікавлених держав та з інших джерел всієї інформації, яку вона вважає необхідною, і після використання всіх належних засобів для досягнення дружнього вирішення на основі поваги до прав людини і народів, Комісія готує протягом розумного строку з моменту повідомлення, зазначеного в статті 48, доповідь з викладенням фактів і своїх висновків (доповідь надсилається заінтересованим державам і повідомляється Асамблеї глав держав та урядів і може надаватися рекомендації останній, які Комісія вважає за доречне) (статті 52–53) [3, с. 14].

2. Громадяни, групи осіб, міжнародні неурядові організації (вони можуть звертатися як в своїх інтересах так і в інтересах іншої особи чи групи осіб, водночас автор(-и) не мусить(-ять) бути пов'язаною особою із жертвою(-ами) [7, с. 5]).

Відповідно до статті 56 АХПЛН, повідомлення, що стосуються прав людини і народів, зазначених у статті 55 отримані Комісією, розглядаються, якщо вони:

1) вказують на їхніх авторів, навіть якщо останні просять про анонімність (якщо заявник бажає залишитися анонімним, то він не повинен аргументувати чи доводити потребу в цьому, достатньо просто повідомити про це [12]);

2) сумісні зі Статутом Організації Африканської Єдності (зараз Африканським Союзом) або з Хартією;

3) не повинні бути написані в зневажливому або образливому тоні, спрямованому проти відповідної держави та її інститутів або проти Організації африканської єдності (зараз Африканського Союзу);

4) не ґрунтуються виключно на новинах, поширених через засоби масової інформації;

5) надсилаються після вичерпання місцевих засобів правового захисту, якщо такі є, за винятком випадків, коли очевидно, що ця процедура не виправдано затягується;

6) подаються протягом розумного строку з моменту вичерпання місцевих засобів правового захисту або з дати, коли Комісія отримала справу до свого провадження;

7) не стосуються справ, які були врегульовані державами, відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, Статуту Організації Африканської Єдності (зараз Африканського Союзу) або положень Банжувльської хартії [3, с. 15].

Принагідно варто зазначити, що відсутня встановлена обов'язкова форма до повідомлення, яке направляється Комісії, однак відповідно до вимог викладених в збірнику Рекомендацій до подачі повідомлень рекомендується (окрім того, що безпосередньо прописано в Хартії) вказувати:

– ім'я, вік, національність, рід діяльності та/або професію, адресу, номер телефону/факсу;

– факти, які становлять стверджуване порушення (якомога детальніше пояснення, що сталося, із зазначенням місця, часу та дати порушення);

– терміновість справи (якщо причина звернення може призвести до смерті / смертей або серйозних тілесних ушкоджень), якщо її не розглянути негайно;

– положення Хартії, які, на думку заявника, були порушені (якщо заявник(-и) не впевнений(-и) щодо конкретних(-ої) статей(-и), не варто згадувати їх);

– найменування органів державної влади, які допустили порушення (якщо це державна установа, вказати назву установи, а також ім'я керівника);

– свідка(-ів) порушення (адрес(-и) та, якщо можливо, телефон(-и) свідка(-ів));

– документальні підтвердження порушення (наприклад, листи, документи, фотографії, заключення з розтинів трупів, аудіозаписи тощо);

– необхідно переконатися, що держава-«відповідач» є державою-учасницею Африканської хартії [7, с. 9–10].

Процедура прийняття/відхилення повідомлення до розгляду:

- перед кожною сесією Секретар Комісії складає список повідомлень, крім повідомлень держав-учасниць цієї Хартії, і передає їх членам Комісії, які вказують, які повідомлення мають бути розглянуті Комісією;
- повідомлення розглядається Комісією, якщо так вирішить проста більшість її членів (стаття 55);
- до будь-якого розгляду по суті всі повідомлення доводяться Головою Комісії до відома заінтересованої держави (стаття 57);
- коли після обговорення в Комісії виявляється, що одне або кілька повідомлень, очевидно, стосуються особливих випадків, які свідчать про існування серії серйозних або масових порушень прав людини і народів, Комісія звертає увагу Асамблеї глав держав та урядів на ці особливі випадки;
- Асамблея глав держав та урядів може звернутися до Комісії з проханням провести поглиблене вивчення цих випадків і представити доповідь з фактами, супроводжувану висновками і рекомендаціями;
- випадок надзвичайної ситуації, належним чином зафіксований Комісією, передається нею Голові Асамблеї глав держав та урядів, яка може звернутися з проханням про його поглиблене вивчення;
- усі заходи, вжиті відповідно до положень цієї Глави, залишаються конфіденційними доти, доки Асамблея глав держав та урядів не прийме іншого рішення;
- однак, за рішенням Асамблеї глав держав та урядів, доповідь публікується Головою Комісії [3, с. 14–16].

Комісія представляє кожній черговій сесії Асамблеї глав держав та урядів доповідь про свою діяльність, а звіт про її діяльність публікується Головою Комісії після його розгляду Асамблеєю глав держав та урядів [3, с. 14, 16].

Правилем 25 Регламенту АКПЛН передбачено, що Комісія може створювати допоміжні механізми, такі як: спеціальні доповідачі, комітети та робочі групи [11, с. 14]. Комісія визначає мандат і коло повноважень кожного допоміжного механізму [11, с. 14].

В своїй діяльності Банжувльська комісія повинна «черпати натхнення» з міжнародного права прав людини і народів, зокрема з положень різних африканських документів по правах людини і народів, Статуту Організації Об'єднаних Націй, Статуту Організації Африканської Єдності (зараз Африканського Союзу), Загальної декларації прав людини та інших документів, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй та африканськими країнами в сфері прав людини і народів, а також з положень різних документів, прийнятих спеціалізованими установами Організації Об'єднаних Націй, учасниками яких є держави-члени Африканської хартії [3, с. 16]. Водночас, Комісія повинна брати до уваги, як допоміжні заходи для визначення принципів права, інші міжнародні конвенції, що ратифіковані державами-учасницями, африканську практику, що відповідає міжнародним

стандартам в сфері прав людини і народів, звичаї, загальні принципи права, які визнані африканськими державами, а також юридичні прецеденти та доктрини [3, с. 16].

Відповідно до статті 62 АХПЛН кожна держава-учасниця зобов'язується кожні два роки, починаючи з дати набрання чинності Хартії, подавати звіт про законодавчі чи інші заходи, вжиті з метою реалізації прав і свобод, визнаних і гарантованих Хартією [3, с. 16].

14 квітня 1989 р. ухвалено Керівництво з національних періодичних доповідей [13, с. 1], документ який більш детально регламентує питання пов'язані з доповідями, які кожні два роки мають подавати держави-учасниці. Передбачалося, що, по-перше, держави-учасниці в своїй доповіді можуть зазначити будь-які труднощі чи чинники, що ускладнюють або ж унеможливають дотримання положень Хартії, а, по-друге, можуть висувати пропозиції, рекомендації та допомогу у забезпеченні Банжувльської хартії [13, с. 11].

В Африканській хартії немає згадки про систему приведення в дію рішень Банжувльської комісії, а тільки те, що свої висновки вона надсилає сторонам і Асамблеї глав держав та урядів ОАЄ (зараз Африканського Союзу), тобто ці рішення мають виключно рекомендаційний характер. Відповідно, відсутність зобов'язання в сторін щодо виконання рішень АКПЛН робить даний орган недостатньо ефективним. О. Окер описує Африканську хартію як скромну за своїми цілями та гнучку за засобами [14, с. 158].

Канадський дослідник О. Окафор описує у своїй роботі «Африканська система прав людини, активістські сили та міжнародні інституції», наступним чином: Африканська комісія є неефективною інституцією, адже за мету її діяльності ставиться превентивна функція, а висновки і рекомендації, які вона виносить, не є обов'язковими до виконання для держав-учасниць [15, с. 78]. Водночас, варто зазначити, що Банжувльська комісія не здійснює і контролю над виконанням своїх висновків та рекомендацій [16, с. 4]. Професор В. Денисов відзначає, що «упродовж багатьох років Африканська комісія була єдиним органом ОАЄ з прав людини і народів, що робило африканську систему в цій сфері недостатньо ефективною передовсім через свою незавершеність» [5, с. 171].

Дж. Вичира вважає, що невиконання рекомендацій та висновків, які надає з тих чи інших питань Африканська комісія є прямим порушенням міжнародного права, адже Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 року передбачено, що договори повинні виконуватися, відповідно, держави-учасниці повинні приводити в дію рішення АКПЛН [17, с. 467-468]. З такою тезою не можна погодитись, на нашу думку, хоча й справді Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р. містить статтю 26 під назвою «*Pacta sunt servanda*» договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватися [18, с. 339]. Вважаємо, що держави-учасниці своїм ігноруванням рекомендацій та висновків

Банжувльської комісії не порушують міжнародного права, адже як висновки так і рекомендації з тих чи інших питань носять виключно рекомендаційний характер і не зобов'язують суб'єктів на яких вони спрямовані до виконання, а лише пропонували свій варіант вирішення проблеми.

В 2002 р. було розпущено ОАЄ і створено АС, в наслідок чого на першій черговій сесії Асамблеї АС в Рішенні про тимчасовий період, закріплювалися положення щодо подальшого функціонування Африканської комісії, але вже в рамках Африканського Союзу [19, с. 2; 20, с. 3].

Період, коли держави тільки проходили етап становлення та самоусвідомлення, коли йшла боротьба за владу, перерозподіли територій та, відповідно до ст. 8 Гранд-Бейської декларації, були присутні ще такі причини порушення прав людини: 1) сучасні форми рабства; 2) неоколоніалізм, расизм і релігійна нетерпимість; 3) бідність, хвороби, невігластво і безграмотність; 4) конфлікти, що призводять до відтоку біженців та внутрішнього переміщення населення; 5) проблема заборгованості; 6) нераціональне, некомпетентне управління і корупція; 7) нерідко відсутність підзвітності в управлінні державними справами; 8) відсутність незалежності судової системи; 9) відсутність незалежних установ з прав людини; 10) недотримання положень Статуту ОАЄ про територіальну цілісність і недоторканність колоніальних кордонів і права на самовизначення; 11) неконституційної зміни урядів; 12) тероризм; 13) непотизм; 14) експлуатація за етнічною приналежністю та деякі інші [21] необхідно було, на нашу думку, надати можливість АКПЛН приймати імперативні рішення, адже, як зазначає Дж. Вачера, навіть звернувшись до Банжувльської комісії жертви порушень прав людини залишалися незахищеними, адже не було механізму їхнього захисту [17, с. 467].

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що доречним видається надати повноваження АКПЛН виносити рішення та висновки, які матимуть обов'язковий характер і з метою підвищення ефективності даної установи створити підрозділ по нагляду та сприяння приведенню в дію рішень та висновків Африканської комісії. Хоча частково це і було реалізовано, але в іншій формі – після створення Африканського Союзу і переходу АКПЛН до складу АС рішення та висновки Банжувльської комісії передавалися у підрозділ АС, який фактично виконував роль виконавчої служби. Водночас, доречно було б передбачити відповідальність та механізми притягнення до неї за невиконання рішень та висновків Банжувльської комісії. АКПЛН робила деякі спроби відстежувати виконання своїх рекомендацій та висновків шляхом подання запитів про стан реалізації останніх, влаштовувала захисні місії у відповідні держави, ставила питання про виконання її рішення/висновку державами під час доповідей держав-учасниць, які ті подають кожні два роки [17, с. 468]. Вважаємо, що надання повноважень Комісії виносити обов'язкові рішення сприяло б підвищенню ефективності, а також, в значній мірі, вирішило б проблеми, які постали перед АКПЛН.

Виходячи із вищезгаданого, можемо зробити висновок, що Банжувльська хартія заклала підґрунтя на африканському континенті до поваги та дотримання прав людини, а створена Африканська комісія передбачалася як механізм у забезпеченні дотримання цієї цінності. Попри це, у процесі здійснення діяльності АКПЛН, прописані форми та методи функціонування виявились недостатньо ефективними для забезпечення приведення в дію мети, яка ставилась перед нею. Історично склалося так, що народи Африки не завжди вважали людське життя головною цінністю (хоча на певних етапах це притаманно, мабуть, всім народам незалежно від континенту, історичних, культурних, релігії та інших особливостей), але такий стан речей на середину і кінець ХХ сторіччя, вважаємо, стало результатом колоніального гніту і неокolonіального пригноблення, як народів Африки так і консервації проблем континенту.

Африканська комісія діє по теперішній час і її недоліками залишаються:

1) непослідовність в рішеннях Комісії;
2) робота сесійно, а не на постійній основі, що вочевидь зменшує кількість справ, яку Комісія може опрацювати;

3) відсутність незалежності комісарів (за час існування Комісії, як зазначає Р. Мюррей, значна кількість комісарів були колишніми високопосадовцями, політиками, членами судової системи держав-учасниць, послами [22, с. 7], хоча на наше переконання, це не обов'язково свідчить про заангажованість. Вважаємо, що це виключно і в кожному конкретному випадку залежить від професійних якостей та етичності комісара;

4) недостатнє фінансування (до прикладу, в перші шість місяців 2005 р., з неї пішло 85% персоналу із-за невиплати заробітної плати, що призвело до раптової втрати досвіду, який накопичив персонал за роки роботи в Банжувльській комісії, а ще за два роки змінилося три генеральні секретарі [6, с. 123; 23, с. 532];

5) рекомендаційний характер рішень та висновків;

б) відсутність можливості впливати на дотримання прав людини та народів державами-членами (включно за допомогою м'якого права), навіть коли держави-члени не виконують своїх зобов'язань в частині звітування, а відлуння диктатур не дає можливості утвердитися правам людини та народів [24, с. 229–230].

Наостанок, варто зауважити, що ухвалення Африканської хартії та становлення системи захисту прав людини в формі Африканської комісії з прав людини та народів була важливим етапом і відображало істинні стремління африканських лідерів того часу. Вважаємо, що некоректним було здійснювати порівняльний аналіз з іншими регіональними системами захисту прав людини і зважаючи на це критикувати чи применшувати ті успіхи та здобутки, які вдалося досягти африканцям на шляху утвердження поваги до міжнародного права та, зокрема, прав людини та народів. Не варто применшувати і важливість інституційного пошуку для побудови ефективних моделей органів по захисту прав

людини та народів чи попередженню та розв'язанню спорів і міжнародних збройних конфліктів.

Зважаючи на все вищевикладене, ми хочемо акцентувати увагу на важливості Банжувської хартії та Комісії в закладенні перших підвалин в побудові міцної та стійкої архітектури захисту прав людини та народів. Викладена нами критика є радше аналізом викликів, труднощів та недосконалостей з якими зіткнулася система захисту прав людини і народів, а також запропоноване наше бачення з вирішення деяких проблем та інституційного посилення Комісії з прав людини та народів.

Незважаючи на вищевикладене, було б неправильно проігнорувати ті перевагами та, на нашу думку, надбаннями Африканської комісії та і загалом системи захисту прав людини та народів, які можуть слугувати прикладом та взірцем для інших регіональних систем захисту прав людини. Не зайвим буде наголосити і на тому, що наша оцінка загалом африканської системи захисту прав людини і народів та її інституцій відповідає викладеному в цьому абзаці, а вся критика є бажанням віднайти кращі рішення для вирішення тих чи інших питань та проблем.

Повертаючись до переваг, зокрема, ми б хотіли відзначити:

- веб-сайт Африканської комісії, який постійно оновлюється, зручний в користуванні, містить всі матеріали, документи та доступний путівник для звернення до Комісії;
- неускладнена та доступна до заповнення будь-якій пересічній особі довільна форма звернення до Комісії (тобто не потрібно наймати юриста чи адвоката для того щоб подане звернення було професійно заповнене та прийняте Комісією, однак, безперечно, залучення юриста чи адвоката дає переваги);
- можливість для заявника бути присутнім на всіх засіданнях по розгляді своєї справи та бути заслуханим або ж віддалено шляхом листування залучатися до розгляду справи;
- інформування Комісією Асамблею, якщо першою виявлено, що одне або кілька повідомлень, очевидно, стосуються особливих випадків, які свідчать про існування серії серйозних або масових порушень прав людини і народів;
- гнучкість в підходах (якщо Комісії недостатньо інформації чи вона викладена недостатньо доступно, то Комісія може звернутися до заявника з проханням надати уточнюючу чи додаткову інформацію);
- швидке реагування в критичних ситуаціях (у кожному повідомленні має бути зазначено, чи є безпосередня загроза життю. У таких надзвичайних ситуаціях Комісія має повноваження вживати тимчасових заходів, тим самим закликаючи відповідну державу не вживати жодних дій, які завдадуть неправої шкоди потерпілому, доки справа не буде розглянута Комісією. Комісія також може вживати інших термінових заходів, які вважає за потрібне;
- якщо заявник бажає залишитися анонімним, то він не повинен аргументувати це чи доводити потребу в цьому, достатньо просто повідомити про бажання залишитися анонімним;

– постійне вдосконалення та робота над прозорістю діяльності Комісії, дотримання визначеності в місці та часі проведення сесій, завчасна розсилка порядку денного тощо (це можна простежити завдяки доктринальним джерелам, які протягом багатьох десятиліть активно висвітлюють ці питання, а також за допомогою резолюцій АКПЛН, якими остання вдосконалює себе (інституційно), а також свої процедури та механізми.

Література:

1. List of countries which have signed, ratified/acceded to the African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights, 2016. 2 p. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-sl-african_charter_on_human_and_peoples_rights_2.pdf (дата звернення – 18.04.2024 р.)
2. Shivji I. G. The Concept of Human Rights in Africa. 2007. London : Codesria book series. 128 p.
3. African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights. 1981. 19 p. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf (дата звернення – 14.02.2024 р.)
4. Murray R. The African Commission on Human and Peoples' Right and International Law. Oxford – Portland, Oregon : Hart Publishing, 2000. 316 p.
5. Денисов В. Н. Африканська комісія з прав людини і народів. Енциклопедія міжнародного права. У 3 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 1. А–Д. Київ : Академперіодика. 2014. С. 167–173
6. Eno R. W. African Commission on Human and Peoples' Right as a mechanism for the protection of human right in Africa: A thesis of the degree of LLM (public international law). Pretoria: University of South Africa, 1998. 170 p. URL: http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/16753/dissertation_Eno_rw.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення – 19.02.2024 р.)
7. Guidelines for the submission of communications Organisation of African Unity. Information sheet no. 2. The African Commission Human and Peoples' Rights. 2021. 10 p. URL: <https://achpr.au.int/en/guidelines-submitting-complaints> (дата звернення – 28.04.2024 р.)
8. Shelton D. L., Carozza P. G. Regional protection of human right. Oxford University Press, New York. 2013. 1079 p.
9. Ndahinda F.M. Peoples' rights, indigenous rights and interpretative ambiguities in decisions of the African Commission on Human and Peoples' Rights. *African Human Rights Law Journal*. Vol. 16. No. 1. 2016. P. 29–57.
10. Тимченко Л. Д. Кондомініум. Енциклопедія міжнародного права. У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 2. Е–Л. Київ : Академперіодика, 2017. С. 720–721.
11. Rules of Procedure of the African Commission on Human and Peoples' Rights. 2020. 63 p. URL: <https://achpr.au.int/sites/default/files/files/2021-04/rulesofprocedure2020eng1.pdf> (дата звернення – 28.01.2024 р.)
12. Information sheet No.3. Communication procedure Organisation of African Unity. The African Commission Human and Peoples' Rights. 2021. 10 p. URL: <https://achpr.au.int/en/communications-procedure> (дата звернення – 25.03.2024 р.)

13. Guidelines for National Periodic Reports. 1989. 23 p. URL: http://www.achpr.org/files/instruments/guidelines_national_periodic_reports/achpr_guide_periodic_reporting_1989_eng.pdf (дата звернення – 06.03.2017).
14. Okere B. O. 'The Protection of Human Rights in Africa and the African Charter on Human and Peoples' Rights: A Comparative Analysis with the European and American Systems', *Human Rights Quarterly*. *The Johns Hopkins University Press*. Vol. 6. No. 2. 1984. P. 141–159.
15. Okafor O. C. *The African Human Rights System, Activist Forces, and International Institutions*. Cambridge University Press. 2007. 336 p.
16. Geoffreys T. *The promise of the African Court of Justice and Human and Peoples' Rights for the protection of Human Rights in Africa: Research dissertation*. Master of Laws (LLM). Cape Town, 2013. 64 p.
17. Wachira G. M. Twenty years of elusive enforcement of the recommendations of the African Commission on Human and Peoples' Rights: A possible remedy. *African human rights law journal*. 2006. Vol. 6. No. 2. P. 465–493.
18. Vienna Convention on the law of treaties. 1969. United Nations. Treaty Series. 1980. Vol. 1155. No. 1-18232. P. 331–512.
19. Decisions on the interim period adopted by the first ordinary session of the Assembly of the African Union. Ass/AU/Dec. 1 (I) 2002. 16 p. URL: https://www.au.int/web/sites/default/files/decisions/9564-assembly_au_dec_1-5_i_e.pdf (дата звернення – 23.03.2024).
20. Decisions on the interim period adopted by the second extraordinary session of the Assembly of the African Union. ASS/AU/Dec.1 (I). 2004. 22 p. URL: https://au.int/web/sites/default/files/decisions/9549-assembly_en_9_10_july_2002_assembly_heads_state_government_first_ordinary_session_0.pdf (дата звернення – 24.03.2017).
21. Grand Bay (Mauritius) Declaration and plan of action. 1999. URL: <http://www.achpr.org/instruments/grandbay/> (дата звернення – 12.01.2024 p.).
22. Murray R. The African Charter on Human and Peoples' Rights 1987-2000: An overview of its progress and problems. *African human rights law journal*. 2001. Vol. 1. No. 1. P. 1–17.
23. du Plessis M. A court not found? *African human rights law journal*. 2007. Vol. 7. No. 2. P. 522–544.
24. Odinkalu C.A. The role of case and complaints procedures in the reform of the African regional human rights system. *African human rights law journal*. 2007. Vol. 1. No. 2. P. 225–246.

Ulyhanets V. International protection of human and peoples' rights through the prism of the African Commission of Human and Peoples' Rights

Summary. The article is devoted to the African Commission on Human and Peoples' Rights and explores the historical context and development of legal mechanisms for the protection of human and peoples' rights on the African continent. It examines the impact of the African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights, which was adopted by the Assembly of Heads of States and Governments of the Organization of African Unity and came into force on October 26, 1986, on shaping and affirming respect for human and peoples' rights in Africa. The Charter is unique as it is the first document in the history of regional legal systems to protect not only human rights but also the rights of peoples.

The article thoroughly reviews the structure and mandate of the Banjul Commission on Human and Peoples' Rights, established in 1987, aimed at encouraging and protecting human and peoples' rights across the continent. It focuses on the Commission's procedures and activities, including methods of investigating violations and interactions with member states. The article

also addresses the challenges faced by the African Commission, including issues regarding its effectiveness and the implementation of its recommendations.

Furthermore, the article discusses the procedures and problematic aspects thereof, particularly the election of Commission members, their mandate, decision-making process, and examples of cases where the African Commission demonstrated ambiguous interpretations of the Banjul Charter's provisions, indicating the need for further work on developing and improving the Commission's mechanisms and procedures, as well as its institutional strengthening.

Significant attention is given to the provisions of the African Charter on Human and Peoples' Rights due to its regional and global importance for legal systems, their development, and improvement. Despite its shortcomings, the Commission has helped raise awareness about human rights and the protection of individuals and peoples in the region from arbitrary power, and also contributes to the resolution of international disputes among African states.

The article proposes ways to improve the work of the Banjul Commission, particularly through strengthening its mandate and expanding its powers in dispute resolution. It is aimed at enhancing understanding the development of the legal mechanism for protecting human and peoples' rights in Africa and suggests realistic ways to enhance and develop the African Commission on Human and Peoples' Rights.

Key words: human rights, peoples' rights, African Commission on Human and Peoples' Rights, African Charter on Human and Peoples' Rights, international dispute, violation of human rights, international treaty, regional international law, international organization, African Union.